

Тема 10

Доходи населення та їх розподіл.

План

- 10.1. Сутність доходів та основні джерела їх надходження.
- 10.2. Заробітна плата. Основні форми. Системи. Види.
- 10.3. Рівень життя населення. Бідність.
- 10.4. Державне регулювання розподілу доходів.

10.1. Сутність доходів та основні джерела їх надходження.

Дохід визначає матеріальне та духовне життя людей, можливість відпочинку, освіти, підтримання здоров'я, задоволення духовних потреб. У ринковій економіці доходи розподіляються на засадах співвідношення попиту та пропозиції товарів та послуг. Доходи учасників ринкових відносин розподіляються за факторами виробництва: земля, праця, капітал, підприємницькі здібності.

Дохід являє собою багатогранне економічне поняття, яке застосовується у різних значеннях. Так у широкому розумінні дохід розглядається як грошові та натуральні надходження до суб'єктів господарського життя.

У вузькому значенні терміном «дохід» позначається потік грошових надходжень в одиницю часу (годину, тиждень, місяць, рік). На відміну від багатства, яке втілюється у запасах активів (будівлях, спорудах, знаряддях праці, цінних паперах, готівкових грошах), дохід передбачає приплив грошей.

Розподіл національного доходу між окремими фізичними особами, сім'ями чи домогосподарствами називають персональним розподілом доходу.

В економічній літературі виділяють різні підходи до класифікації доходів.

Так за рівнем формування виділяють такі види доходів:

- 1) доходи мікроекономічного рівня (заробітна плата, рента, процент, прибуток, амортизація, валовий і чистий дохід підприємства тощо).
- 2) доходи макроекономічного рівня (національний дохід, сукупний особистий дохід тощо).

За суб'єктами привласнення доходи поділяють на:

- 1) доходи окремого індивіда;
- 2) доходи домогосподарства (сім'ї);
- 3) доходи підприємства (фірми);
- 4) доходи галузі;
- 5) доходи територіальної громади;

- б) доходи держави;
- 7) доходи суспільства (національний дохід).

Доходи домогосподарств (особисті) – це сума грошових коштів та продуктів, отриманих або вироблених у домогосподарствах за певний проміжок часу.

В залежності від джерела розрізняють:

- 1) трудові (доходи від продажу робочої сили)
- 2) нетрудові доходи (доходи поза ринком праці, за рахунок інвестицій або трансферних платежів).

Залежно від цін, в яких визначається дохід виділяють:

- 1) номінальний дохід, який визначається в цінах поточного періоду;
- 2) реальний дохід, що визначається в цінах базового року (або в цінах поточного року за вилученням тарифів (інфляції)). Реальний дохід обчислюють для вимірювання динаміки купівельної спроможності доходів.

Вартість грошей або купівельна спроможність – це кількість товарів і послуг, що можуть бути придбані за одиницю грошей, величина, обернена до рівня цін.

Падіння купівельної спроможності валюти називається інфляцією, зростання купівельної спроможності — дефляцією. Купівельна спроможність однієї і тієї ж валюти може істотно варіювати в різних країнах. Концептом для міжнародного порівняння економічних показників є перерахунок на паритет купівельної спроможності.

Поняття купівельної спроможності може застосовуватися не тільки до валют, а й платоспроможності населення. Купівельна спроможність населення корелює з доходами і може стимулювати рівень споживання.

10.2. Заробітна плата. Основні форми. Системи. Види.

Заробітна плата (оплата праці) за визначенням Закону України «Про оплату праці», – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу.

Матеріальним змістом заробітної плати є кількість благ, які забезпечують відтворення робочої сили. Потрібно розрізняти основну та додаткову заробітну плату:

- 1) основна заробітна плата – це винагорода за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці (норми часу, виробітку, обслуговування, посадові обов'язки). Вона встановлюється у вигляді тарифних

ставок (окладів) і відрядних розцінок для робітників та посадових окладів для службовців.

2) додаткова заробітна плата – це винагорода за працю понад установлені норми, за трудові успіхи та винахідливість і за особливі умови праці. Вона включає доплати, надбавки, гарантійні і компенсаційні виплати, передбачені чинним законодавством; премії, пов'язані з виконанням виробничих завдань і функцій.

3) інші заохочувальні та компенсаційні виплати. До них належать виплати у формі винагород за підсумками роботи за рік, премії за спеціальними системами і положеннями, виплати в рамках грантів, компенсаційні та інші грошові і матеріальні виплати, які не передбачені актами чинного законодавства або які провадяться понад встановлені зазначеними актами норми.

Розрізняють такі основні форми заробітної плати:

1. Відрядна – заробітна плата, яка виплачується за обсяг виробленої продукції чи виконаних робіт. Основа її нарахування – норма праці (відрядна розцінка).

2. Погодинна – це оплата праці за відпрацьований час (тобто кількість праці визначається відпрацьованим часом). Вона може поділитися на просту та преміальну. Основа нарахування – погодинна ставка.

3. Комісійна використовується у випадку, коли не можна визначити ані обсягу робіт, ані відпрацьований час. Виплачується у формі відсотка від суми укладених угод або обсягу реалізованої продукції.

4. Комбінована, тобто поєднання усіх перелічених форм.

Зв'язок між рівнем складності праці, кваліфікацією працівників і рівнем заробітної плати забезпечують через певні системи заробітної плати. Система оплати праці – це визначений взаємозв'язок між показниками, що характеризують норму праці та міру її оплати в межах і понад норми праці, які гарантують одержання працівником зарплати відповідно до фактично досягнутих результатів праці (відносно норми), погодженої між працівником і роботодавцем ціною його робочої сили. Виділяють такі системи заробітної плати:

1) тарифна (залеженість оплати праці від тарифної ставки);

2) преміальна (крім заробітної плати по основних відрядних розцінках, виплачують премії по встановленій шкалі за ті чи інші якісні і кількісні показники роботи);

3) акордна (форма відрядної оплати праці, за якою загальну суму заробітної плати робітникові або найчастіше колективі робітників встановлюють за весь обсяг виконаної роботи (акорд) на підставі реальної

обґрунтованості норм виробітку, витрат необхідного часу роботи і відрядних розцінок на окремі види робіт);

4) система участі у прибутках, за якою заздалегідь встановлюється частка прибутку.

Мінімальна заробітна плата – це встановлений законом мінімальний розмір оплати праці за виконану працівником місячну (годинну) норму праці.

Мінімальна заробітна плата встановлюється одночасно в місячному та погодинному розмірах. Мінімальна заробітна плата є державною соціальною гарантією, обов'язковою на всій території України для підприємств усіх форм власності і господарювання та фізичних осіб, які використовують працю найманих працівників, за будь-якою системою оплати праці. Вона визначається згідно із Законом України «Про оплату праці». Розмір мінімальної заробітної плати повинен бути не нижчим від вартості величини межі малозабезпеченості в розрахунку на працездатну особу.

При обчисленні розміру заробітної плати працівника для забезпечення її мінімального розміру не враховуються доплати за роботу в несприятливих умовах праці та підвищеного ризику для здоров'я, за роботу в нічний та надурочний час, роз'їзний характер робіт, премії до святкових і ювілейних дат. Якщо нарахована заробітна плата працівника, який виконав місячну норму праці, є нижчою за законодавчо встановлений розмір мінімальної заробітної плати, роботодавець проводить доплату до рівня мінімальної заробітної плати, яка виплачується щомісячно одночасно з виплатою заробітної плати. Якщо розмір заробітної плати у зв'язку з періодичністю виплати її складових є нижчим за розмір мінімальної заробітної плати, проводиться доплата до рівня мінімальної заробітної плати.

10.3. Рівень життя населення. Бідність.

Для будь якої економічної системи характерна диференціація доходів, – різниця в рівні грошових доходів різних класів, верств і груп населення, зумовлена неоднаковим відношенням до засобів виробництва, створеного продукту, економічної та політичної влади тощо.

Нерівномірний розподіл ресурсів і грошових доходів серед населення пов'язаний з впливом економічних причин і чинників – кон'юнктурою на ринку праці, рівнем економічного розвитку галузі, регіону, індивідуальними особливостями людини, сімейним станом тощо.

Сукупні доходи населення і кожного окремого представника суспільства формують рівень життя суспільства.

Рівень життя – це сукупність умов життя населення країни, що відповідають досягнутому рівню соціально-економічного розвитку. Рівець життя характеризується такими параметрами як мінімальна заробітна плата а межа бідності. Межа бідності – це рівень доходу, нижче від якого є неможливим задоволення основних потреб, той рівень доходу, який забезпечує виживання людей.

Ще одним показником рівня життя населення є споживчий кошик. Споживчий кошик є своєрідним маркером для розуміння того, яку допомогу слід надавати бідним людям. У деяких країнах розрахунки ведуться від середньої зарплати і рівня цін на продукти та товари, в інших – відштовхуються від прожиткового мінімуму, рівня інфляції та інших показників економіки.

Споживчий кошик – асортимент товарів, що характеризує типовий рівень і структуру місячного (річного) споживання людини або сім'ї.

Від вартості споживчого кошика залежать мінімальна заробітна плата та пенсія, обсяг соціальної допомоги, формування бюджету України та місцевих бюджетів. Продовольчий кошик складається з таких наборів: продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг для основних соціальних і демографічних груп населення. Набір товарів та послуг, а відповідно і розмір прожиткового мінімуму, як правило, залежить від стану економіки країни. Вміст споживчого кошика пересічного українця регулюється Постановою Кабінету Міністрів України № 780 від 11.10. 2016 р. Слід зазначити, що, згідно з законодавством України, він має переглядатись кожні 5 років, адже змінюються ціни, економічна ситуація і загалом смаки споживачів. Але в реальності для українців він не змінювався починаючи з 2000 року.

У Франції склад кошика – показник нормального рівня життя, який щорічно змінюється. До нього входить понад 500 найменувань товарів та послуг. Зокрема, до кошика француза входять вино, відвідування ресторану та перукарні, а також купівля їжі для котів і собак, витрати на таксі та оренду машин. У Німеччині споживчий кошик складається відповідно до смаків та уподобань жителів країни, враховуючи різні соціальні версти населення. Німець може дозволити собі замовити піцу додому, скористатися фітнес-центром або солярієм, придбати готові напівфабрикати та домашню випічку. Англійці у своєму кошику мають понад 700 позицій товарів та послуг. Зокрема, вони додали до мінімального споживчого кошика витрати на покупку квитків до театру, відвідування футбольних матчів, абонементи в басейн та інструменти для ремонту будинку.

Розрізняють бідність країни загалом та бідність окремих громадян та груп населення. За міжнародними стандартами родини які більш ніж половину

свого бюджету витрачають на харчування належать до категорії бідних. Рівень бідності визначається за формулою:

$$P_0 = Q/n,$$

де Q – чисельність бідного населення;

n – загальна чисельність населення.

$$0 \leq P_0 \leq 1.$$

$P_0 = 0$, якщо у країні бідності немає;

$P_0 = 1$, якщо у країні все населення отримує доходи, нижчі від межі бідності.

Бідність характеризується такими показниками:

- 1) прожитковий мінімум;
- 2) гарантований прожитковий мінімум;
- 3) мінімальний споживчий бюджет.

Прожитковий мінімум – це вартісна оцінка споживчого кошика, що містить мінімальні набори продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг, необхідних для збереження здоров'я людини і забезпечення її життєдіяльності.

Гарантований прожитковий мінімум – це офіційно затверджений рівень мінімальної заробітної плати, пенсії, допомоги, який не може бути нижчим від фізіологічного прожиткового мінімуму і вищим від вартісної величини мінімального споживчого бюджету.

Мінімальний споживчий бюджет – набір продовольчих і непродовольчих товарів та послуг у натуральному і вартісному вигляді, що забезпечує задоволення основних фізіологічних та соціально-культурних потреб людини.

10.4. Державне регулювання розподілу доходів.

Оскільки високий рівень диференціації доходів може спричинити загострення соціальних суперечностей, держава у країнах ринкової економіки розробляє заходи, спрямовані на мінімізацію розриву у доходах різних груп населення, що відображається у проведенні політики соціального захисту населення.

Соціальний захист – сукупність державних заходів і видатків бюджету, пов'язаних з наданням фінансової допомоги окремим верствам населення, які через незалежні від них причини не мають достатніх для самозабезпечення

доходів. Система соціального захисту об'єднує державу, юридичних осіб та громадян та містить такі складові:

1) соціальне забезпечення – це інструмент політики, що застосовується для регулювання рівня життя населення і передбачає надання послуг та матеріальних ресурсів у різних формах, що фінансуються державою.

2) соціальні гарантії держави населенню – це реалізація державою конституційних прав громадян на одержання найважливіших соціальних благ та послуг. До основних соціальних гарантій належать право на працю, право на відпочинок, право на житло, право на освіту й меддопомогу тощо.

3) соціальна допомога – одна з основних форм підтримки суспільством осіб, чиє матеріальне становище не відповідає загальноприйнятому рівню забезпечення або є нижчим межі забезпеченості, визначеної законодавством. Соціальна допомога буває державною, благодійною, гуманітарною, грошовою або натуральною тощо.

4) соціальне страхування – це сукупність відносин, яка пов'язана з формуванням і витратами фондів грошових коштів для матеріального забезпечення непрацездатних.

Проведення політики соціального захисту має враховувати можливість зниження ділової активності окремих членів суспільства у зв'язку з надмірним втручанням держави у перерозподіл доходів. Проте державне регулювання доходів населення є одним із дієвих засобів мінімізації диференціації доходів у суспільстві, пом'якшення суперечностей між різними верстами населення, а також покращення рівня життя населення країни загалом.

Основні джерела

1. Ведерников М.Д. Ринковий механізм регулювання оплати праці робітників: підручник / М.Д. Ведерников. – Хмельницький: Евріка, 2015. 288 с.

2. Г. І. Скорик, В. В. Барінов, М. Б. Швецова. Економічна теорія: навч. посіб. Львів. Львівська політехніка, 2014. 187 с.

3. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудова відносина: підручник / О.А. Грішнова. – К.: Знання, 2014. 390 с.

4. Базилевич В. Д. Макроекономіка: навч. посіб./В. Д. Базилевич, Л. О. Баластрик. – К.: Атіка, 2002. 368 с.

5. Іванілов О.С. Економіка підприємства: підруч. / О.С. Іванілов. – К.: Центр учбової літератури, 2014. 728 с.

6. Завіновська Г.Т. Економіка праці: навч. посіб. / Г.Т. Завіновська. – К.: КНЕУ, 2015. – 148 с.

7. Мочерний С.В. Політична економія: навч. посіб. / С.В. Мочерний. – К.: Знання-Прес, 2016. 687 с.

8. Гетьман О.О. Економіка підприємства: навч. посіб. / Гетьман О.О., Шаповал В.М. – [2-ге видання]. – К.: Центр учбової літератури, 2017. 488 с.

Питання для самоперевірки

1. Дайте визначення поняттю «дохід»?
2. Перерахуйте та надайте характеристику основним джерелам надходження доходів.
3. Які ви знаєте види доходів в залежності від джерела їх надходження? В чому полягає ключова різниця між трудовими та нетрудовими доходами?
4. Перерахуйте основні види доходів за рівнем їх формування?
5. Які існують види доходів за суб'єктами привласнення?
6. Назвіть основні види доходів, які виділяють залежно від цін, в яких визначається дохід?
7. В чому полягає причина диференціації доходів?
8. Доведіть необхідність вимірювання номінальних і реальних доходів.
9. Назвіть основні показники, які визначають рівень життя населення. Наведіть формулу визначення рівня бідності населення.
10. Дайте визначення терміну «прожитковий мінімум». Що аке гарантований прожитковий мінімум?
11. Що входить до складу споживчого кошика громадянина України?
12. Розкрийте сутність та основні завдання соціальної політики.

Тестові завдання

1. Оберіть вірне визначення поняттю «дохід».
  - а) грошові та натуральні надходження до суб'єктів господарювання.
  - б) частина чистого доходу, що залишається підприємству після відшкодування всіх витрат;
  - в) скоригований валовий дохід звітного періоду;
  - г) різниця, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати.
2. Які види доходів розрізняють за рівнем формування?
  - а) мікроекономічного рівня;
  - б) мезоекономічного рівня;
  - в) макроекономічного рівня;
  - г) правильні відповіді а) і в).
3. Доходи мікроекономічного рівня включають:

- а) національний дохід;
- б) сукупний особистий дохід;
- в) валовий національний дохід;
- г) заробітна плата.

4. Оберіть доходи макроекономічного рівня.

- а) національний дохід;
- б) рента;
- в) процент;
- г) амортизація.

5. Скільки існує видів доходу за суб'єктами привласнення?

- а) 2;
- б) 4;
- в) 6;
- г) 7.

6. Сума грошових коштів та продуктів, отриманих або вироблених у домогосподарствах за певний проміжок часу – це доходи:

- а) окремого індивіда;
- б) домогосподарства;
- в) держави;
- г) територіальної громади.

7. Залежно від цін, в яких визначається дохід виділяють:

- а) трудовий, нетрудовий;
- б) мікроекономічний та макроекономічний;
- в) реальний та номінальний;
- г) правильної відповіді немає.

8. Винагорода, обчислена у грошовому виразі, яку за трудовим договором власник виплачує працівникові за виконану ним роботу називається:

- а) заробітна плата;
- б) дивіденди;
- в) премія;
- г) роялті.

9. Яка система оплати праці передбачає залежність заробітної плати від тарифної ставки?

- а) тарифна;
- б) преміальна;
- в) акордна;
- г) вірної відповіді немає.

10. Різниця в рівні грошових доходів різних класів, верств і груп населення називається:

- а) прожитковий мінімум;
- б) кастова система;
- в) диференціація доходів;
- г) споживчий кошик.

11. Що таке сукупність умов життя населення країни, що відповідають досягнутому рівню соціально-економічного розвитку?

- а) рівень життя;
- б) межа бідності;
- в) прожитковий мінімум;
- г) споживчий кошик.

12. Оберіть вірне визначення терміну «споживчий кошик».

а) асортимент товарів, що характеризує типовий рівень і структуру місячного (річного) споживання людини або сім'ї;

б) різниця в рівні грошових доходів різних класів, верств і груп населення;

в) сума грошових коштів та продуктів, отриманих або вироблених у домогосподарствах за певний проміжок часу;

г) сукупність умов життя населення країни, що відповідають досягнутому рівню соціально-економічного розвитку.